

HACI BAYRÂM VELÎ'NİN ŞİİRİNDE ŞEHİR METAFORU

Rifat OKUDAN*

ÖZET

Hacı Bayrâm Velî, Anadolu'nun yetiştirdiği müstesna şahsiyetlerinden biridir. Şiirleri ve yetiştirdiği talebelerinin ilmi, irfanı ve kültürü, Anadolu'nun sınırlarını aşmıştır. Şiirleri üzerine pek çok nazire ve şerhler yazılmış olan Hacı Bayrâm Veli, bilinen dört şiirinde nefsin tezkiyesi ve kalbin tasfiyesi sürecinde yaşananları, kalbin ilâhî aşkla yanışını tasavvufî dilin genel karakteristiği olan sembolik anlatımla dile getirmiştir. Kalbin tasfiye sürecini anlattığı şiirinde şehir metaforuyla kalbin olgunlaşmasını bir şehrin imarına benzetmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalb, Gönül Şehri, İlâhî Aşk, Vuslat, Sembolik Dil.

THE CITY METAPHOR IN HADJI BAYRÂM VELÎ'S POETRY

ABSTRACT

Hadji Bayrâm Veli has been one of the most extra-ordinary personalities that lived in Anatolia. His poetry and the wisdom, insight and culture of the students that he taught exceeded beyond Anatolia. Lots of annotations were written on his poems. In his four known poems, it can be seen that he stated what he had during his lower soul cleaning and hearth purity, flicking his hearth with divine love with symbolic expressions, which are the general characteristics of sufistic language. He was drawing a parallel between maturation of hearth and town planning with city metaphore in one of his poems in which he told the process of hearth purity.

Key Words: Hearth, City of Hearth, Divine Love, Meeting, Symbolic Language.

* Doç. Dr., SDÜ İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Biz bu çalışmamızda Anadolu’da yaşamış ve iz bırakmış Allah dostlarından Hacı Bayrâm Velî’nin şehir metaforu bağlamında sembolik olarak seyr ü sülûk sürecini anlattığı İlâhî Taksîm şiirini incelemeye çalışacağız. Onun tasavvuf anlayışı konusunda başvurabileceğimiz, günümüze kadar ulaşan, bilinen dört şiirinden başka bir eseri maalesef mevcut değildir. Bu yüzden tasavvuf anlayışını göstermesi bakımından, seyr ü sülûk mertebelerinin yaşandığı kalp/gönül konusundaki görüşlerini, bugün elimizde bulunan şiirlerinden birini inceleyerek değerlendirmeye çalışacağız.

Hacı Bayrâm Velî (1348/50-1430), medrese eğitimini tamamladıktan sonra¹, Somuncu Baba olarak bilinen Şeyhi, Ebu Hâmid Aksarayî ile yolları kesişmiş ve tasavvuf meyletmıştır. 1392 senesine kadar, Ankara’da Melike Hatun adlı bir kadının yaptırdığı Kara Medrese’de Zu'l-fadl’lı Numan Hoca olarak müderrislik yapan Hacı Bayrâm Velî’yi Şeyh Hamîduddîn Aksarayî, Kayseri’ye davet etmiş ve kendisine intisap etmesini istemiştir. Daha sonra mürşidiyle birlikte Bursa’ya gelip yerleşen Hacı Bayrâm Velî, Çelebi Sultan Medresesi’nde müderrislik vazifesini ifa etmeye devam etmiştir. Bursa’da “Ekmekçi Koca” veya “Somuncu Baba” diye bilinen Hamîduddîn Aksarayî, Ulu Cami’nin açılışında okuduğu hutbe münasebetiyle bir anda şöhret olunca bu durumdan huzursuzluk duymuş ve mürîdi Hacı Bayrâm Velî ile birlikte Bursa’dan ayrılarak Şam, Mekke ve Medine yolculuklarından sonra Aksaray’a yerleşmişlerdir. Mürşidinin vefatıyla birlikte Ankara’ya dönen Hacı Bayrâm Velî, medrese kültürünün yanısıra kendi adıyla anılacak olan Bayrâmîyye tarikatının usûl ve erkânını, Sünnî geleneğin hâkim olduğu Anadolu Türk muhitinde yaymaya başlamıştır.² Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam ve Felsefe dersleriyle birlikte, tasavvuf terbiyesine de önem veren Hacı Bayrâm Velî’yi dönemindeki diğer birçok mutasavvıftan ayıran ve üstün kılan vasfı, ilim ve tasavvufu birleştirmesidir.³

¹ Güzel, Abdurrahman, “Hacı Bayrâm Velî’nin Üç İlâhisinin Tasavvufî Açından Açıklanması”, *Hacı Bayrâm Velî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 8-9 Mart 1990, s. 76; Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayrâm Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1994, s. 110; Mehmet Mecdî Efendi, *Terceme-i Şakaiku’n-Nu’maniyye*, taşbaskıdan tıpkı basım, İstanbul 1269, s. 77; Aynî, M. Ali, *Hacı Bayrâm Velî*, sad.: H. R. Yananlı, İstanbul 1986, s. 65.

² Geniş bilgi için bkz.: Yılmaz, Hasan Kamil, *Aziz Mahmud Hüdayî ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1990, s. 169; Bayrâmoğlu, Fuat, *Hacı Bayrâm Velî Yaşamı Soyû Vakfı (I-II)*, Ankara 1983, TTK Yayınları, C. I, s. 21; Vassaf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, haz.: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, İstanbul 1999, C. II, s. 46; Aynî, a.g.e., s. 87; Şahin, Kâmil, “Hacı Bayrâm Velî’nin Müderrisliği ve Melike Hatun Medresesi”, *Hacı Bayrâm Velî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 8-9 Mart 1990, s. 123.

³ Cebecioğlu, a.g.e., s. 335.

Dört şiirden başka yazılı eser bırakmamış olan Hacı Bayrâm Velî, birçok ilim adamı ve halife yetiştirmiştir. Akşemseddîn, Molla Zeyrek, Yazıcıoğlu Ahmed ve Mehmet Bîcân ve damadı Eşrefoğlu Rûmî onun en önemli öğrencileridir.⁴

Hacı Bayrâm Velî, bir müderris ve mutasavvıf kişiliğiyle şiirlerinde, insan denilen en şerefli varlığın yaratılış sebebini; dünyadaki yeri, konumu ve sorumluluğunu; kendi varlığının dışındaki varlıklarla olan münasebetini dinî, felsefî, tasavvufî bir yaklaşımla ele almıştır. Bayrâmîlik yol, usûl ve erkânının bir bakıma özeti mahiyetinde olan “bilmek”, “bulmak” ve “olmak”⁵ tasavvurları, Hacı Bayrâm Velî'nin şiirlerinde kullandığı ses, kelime ve kavramlara, mânâ derinliği içinde sembolik olarak sindirilmiş vaziyettedir.

Din dili, güven verici olan, kendisiyle aynileştığımız inanç ve kanaatlere dayalı, dinî bir durumu açığa çıkaran bir iman ikrarıdır⁶. Din dilinin konusu ise büyük ölçüde Allah'ın varlığı, mahiyeti, Hâlık-mahlûk ilişkisidir. İhtiva ettiği konuları yüklenmek için tabii bir dilin önceden bulunduğunu kabul edip onun yerine geçmeyi düşünmeden bizzat o dili kullanması⁷, din dilinin gerçekleştiğinde mecâz, istiâre, kinâye, remz (: sembol) ve hakikat kullanımı bakımından incelenmesini gerektirmektedir. Din dilinde sembolik, mecâzî, temsîlî anlatım, ölçülü ve yerinde kullanıldığında, şiir ve estetikte olduğu gibi, yeni ifade imkânları sağlar ve aşkın (: müteâl) olanla alakalı kavrayışı açar. Dinî semboller, çok karmaşık hakikatleri, dolaylı yollardan anlatarak bunların yakînî olarak anlaşılmasına rehberlik eder.⁸ Bu nedenle, ilâhî kitaplar ve hakimler, temsîlî bir dil kullanmış, ilahî hükümleri mesellerle beyân etmiş, idrâkin dışındaki yüksek hakikatleri idrâke yaklaştırmak için sembollerini vasıta kılmışlardır.

⁴ Hasibe Mazıoğlu, Hacı Bayrâm Velî'ye ait kesinleşmiş üç şiirinin bulunduğunu, bazı kaynaklara göre bunun dört ve beşi de bulunduğunu ifade etmektedir. Bkz., Mazıoğlu, Hasibe, “Hacı Bayrâm Velî'nin Şiirleri ve Mektupları”, *Hacı Bayrâm Velî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 8-9 Mart 1990, s. 102; Kabul edilen yaygın görüş Hacı Bayrâm Velî'nin şiirlerinin sayısının dört olduğudur.

⁵ Güzel, “Hacı Bayrâm Velî'nin Üç İlâhisinin Tasavvufî Açısından Açıklanması”, s. 77.

⁶ Holmre, Paul L., “The Nature of Religious Propositions”, *Religious Language and the Problem of Religious Knowledge*, edit: R. E. Santoni, London 1968, s. 242.

⁷ Bochenski, Joseph M. O. P., “The Structure of Religious Discourse”, *Religious Language and the Problem of Religious Knowledge*, edit: R. E. Santoni, London 1968, s. 122-125; Alston, W., “Religious Language”, *Religious Language and the Problem of Religious Knowledge*, edit: R. E. Santoni, London 1968, s. 169; Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev: Alparslan Açıkgenç, Ankara 1996, s. 174.

⁸ Wieman, Henry Nelson, “Symbol and Symbolism”, *An Encyclopedia of Religion*, edit: Vergilius Ferm, New Jersey 1959, s. 753.

Sembolik dil başka bir şekilde nüfuz edilemeyen bir şeyin anlaşılmasını mümkün kılar. Ancak belki de ilmî ve dînî işaret ve sembollerden daha derin olanı felsefî tasavvufun kavramlarıdır.

Şiirlerinin tümüne bizzat kendisi isim vermiş olan Hacı Bayrâm Velî iyi derecede Arapça ve Farsça bilmesine rağmen şiirlerini Türkçe yazmıştır.⁹ Şiir yazabilmeyi evliyânın kerameti olarak sayan, her bakımdan Yunus Emre'nin etkisi altında olduğu¹⁰ ve onun tarzını benimsediği Yunus'un ilâhîlerini dilinden düşürmediği bilinen Hacı Bayrâm Velî, şiirlerini hece ve arûz vezinleri ile kaleme almıştır.¹¹

Dört şiiri bugüne ulaşan Hacı Bayrâm Velî, şiirlerini kendisi adlandırmıştır. Bunlar, “*Çalabım bir şâr yaratmış*” mısrasıyla başlayan İlahî Taksîm, “*N'oldu bu gönlüm*” mısrasıyla başlayan İlahî Zikir, muammâ türünde yazdığı “*Hiç kimse çekebilmez / Güçtür feleğin yayı*” dizeleriyle başlayan İlahî Savt ve “*Bilmek istersen seni / Cân içre ara cânı*” dizeleriyle başlayan İlahî diye adlandırdığı şiirlerdir. Çalışmamız kapsamında biz, seyr ü sülûkun sembolik olarak adlandırıldığı İlahî Taksîm adlı şiirini değerlendirmeye çalışacağız.

Hacı Bayrâm Velî, İlahî Taksîm şiirinde şehir metaforuyla sembolleştirdiği gönlün, kalp şehrinin mimarı olan bir mürşid tarafından seyr ü sülûk merhalelerini tamamlamasını ve neticesinde vuslatını dile getirmektedir.

Gönül şehrinin yeniden imârî metaforuyla mürşid eliyle seyr ü sülûk merhalelerinde kalbin tasfiyesinin sembolik olarak anlatıldığı İlahî Taksîm şiiri Hacı Bayram Velî'nin en çok şerh edilen şiiridir. Şârihleri arasında müridlerinden Akşemseddin (863/1459), daha sonra Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi (1114/1703), Celvetî meşayihinden Abdülhay Üsküdarî (1117/1705) İsmail Hakkı Bursevî (1063-1652), Bursalı Mehmet Sahafî (1146/1733), Seyyid Muhammed Nûr (1300/1883) bulunmaktadır. Hacı Bayram Velî'nin, “*Çalabım bir şâr yaratmış*” mısrasıyla başlayan bu en meşhur şiirinde, nefsin muhtelif

⁹ Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 160.

¹⁰ Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Gerekli sadeleştirmeler ve bazı notlara ilavelerle yayımlayan; Orhan F. Köprülü) Ankara 1991, s. 342, 343; Köprülü, M. Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 2004, s. 373-374.

¹¹ Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre ve Şiirleri*, İstanbul 1938, s. 169; Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s. 213; Mazioğlu, *Hacı Bayrâm Velî'nin Şiirleri ve Mektupları*, s. 103; Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 153; Cebecioğlu, Ethem, “Hacı Bayrâm Velî”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul 1998, C. VII, s. 341; Özköse, Kadir, “Hacı Bayrâm Velî ve Yaşadığı Döneme Tesiri”, *Tasavvuf Dergisi*, Yıl. 5 sayı 12, Ocak-Haziran 2004, s. 59.

merhalelerini aşarak belli bir makama erişen kalbin tasavvufî seyr ü sülûkunu görmekteyiz.

*Çalabım bir şâr yaratmış iki cihân âresinde
Bakıcak didâr görünür ol şârın kenâresinde*¹²

beytiyle başlayan şiirinde dinî, tasavvufî, felsefî idrak ve telâkkiler, bir takım mecazlar, istiâreler, telmihler, remzlerle bir anlam derinliği içinde anlatılır; Allah Teâlâ'nın nazargâhı olan kalbin, mânâ âlemiyle alâkalı hâlleri ve geçirdiği evreleri samimiyetle terennüm edilir. Bu ilahî hakkında bugüne kadar yapılmış olan şerhlerde özellikle “iki cihân” ve “didâr” kavramlarına farklı zaviyelerden yaklaşılmış, bu kavramlar üzerinde farklı mânâlar, farklı görüş ve düşünceler ileri sürülmüştür.¹³ Buradaki şâr ifadesi Farsçadır ve şehir, kent ve benzeri büyük yerleşim yerleri anlamındadır.¹⁴ Birçok mutasavvıf şairde görüldüğü gibi, “şâr”dan maksat kalptir. Aslında tasavvuf dilinde gönül ya da kalb şehire benzetilirken, bazen istiare açık olarak kullanılmış, bazen de kinayeye ifade edilmiştir. Nitekim Nesîmî'nin bir beytinde “dil” açık olarak zikredilirken kinâye yoluyla şehire, yani şâra benzetilmektedir. Bunun her iki türlü örneklerine oldukça sık rastlanmaktadır:

*Nazar kıl, bû dil-i vîrâna şâhâ!
Kılar sultân olan vîrânı âbâd.*¹⁵

Allah Teâlâ, insanı beden ve ruh dediğimiz iki unsurdan meydana getirmiş, bu unsurları akıl, kalp ve nefis dediğimiz ilâhî cevherlerle eksiksiz donatmış ve iki cihan olarak sembolleştirilen insanın bedeni ve ruhu arasında, maddî ve manevî dünyanın birleştiği yerde, şehir sembolüyle ifadelendirilen kalbi, gönül şehrini yaratmıştır.¹⁶ Kalbi, Allah Teâlâ'nın beden ve can denilen iki cihanın arasında yarattığı mukaddes bir yer olarak nitelendiren Hacı Bayrâm Velî, “didâr” olarak zikrettiği sevgilinin o şehirde yaşadığını ve o şehir aracılığıyla görüleceğini anlatmaktadır.

Tasavvuf ıstılahında “şâr”; Medine-i Cem'u'l-Cem' olarak kabul edilmektedir. Mutasavvıflara göre Cem'u'l-Cem' makamı, eşyayı Allah

¹² Bayramoğlu, *Hacı Bayram Velî, Yaşamı, Soyu, Vakfı*, C. II, s. 231.

¹³ Bkz: Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1994.

¹⁴ Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1978, s. 1171.

¹⁵ Kürkçüoğlu, Kemâl Edip, *Seyyid Nesîmî Divânı'ndan Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 69.

¹⁶ Baykara, Tuncer, “Hacı Bayrâm Velî ve Şehir Hayatı”, *Hacı Bayrâm Velî Sempozyum Bildirileri*, Ankara 8-9 Mart 1990, s. 11-17.

ile müşahede etmek, Allah'ın güç ve kudretinden başka her türlü güç ve kuvvetten berî olmaktır. Bu makama erişen insanın Allah'tan başka bütün varlıklara karşı duyarlılığı kaybolmuştur artık o, sadece Allah'tan gelen tecellilerle meşguldür.¹⁷

Pîr Muhammed Nuru'l-Arabî'ye göre beyitte geçen yaratma ifadesi, manevî âlemden maddî âleme intikal etmektir. Bu iki cihan, Bâtın-ı Hakk ve Zâhir-i Hakk'tır. Diğer bir tasavvufî izaha göre ise, "iki cihan arasında bir şâr yaratması"; iki Kâbe'nin (Kâbe ve Mescid-i Aksâ) tek yöne mukabil oluşuna delalet etmektedir. Çünkü tasavvuf felsefesinde Kâbe, kalbin suretidir. İki cihan arasında olması meşrik ve mağribin arası demektir. Kâbe küre şeklinde olan yeryüzünde bu iki cihetin ortasında sayılmaktadır. Meşrik ve mağrip aynı zamanda ruh ve cisme işaretir ve kalb de bu ikisinin tam ortasındadır. İki cihan arası bir bakıma ikili âlemlere de tekabül edebilir. Vahdet-kesret, dünya-âhiret, zâhir-bâtın, Hak-halk, ana-baba, taş-toprak, su-ateş vs. mukabili olabilir.¹⁸

Yüz, çehre anlamlarına gelen "didâr" sözcüğü ise şiirde şehrin kenarından bakınca görünen ilâhî bir yüzü anlatmaktadır. Didârın o şehrin kenarında görülmesi, yaratılan tüm varlıkların kendi sevgililerinin didârlarını¹⁹ gördüklerini veya göreceklerini ifade etmektedir. Varlıklar âleminde her varlığın bir tek sevgilisi vardır ve varlıklar onun didâriyle devamlı meşguldürler. Muhammed Nûru'l-Arabî, bütün insanların, sevgilinin didârını gördüklerini, ancak câhillerin o didârdan haberdar olmadıkları için sevgililerinin didârını görmediklerini, görmedikleri için de görünmezdir dediklerini ifade etmektedir. Arabî bu şiirin ilk kıtasının şerhinde bu konuyu şu misali vererek açıklamaktadır: Padişahın biri saltanat makamından çıkıp kıyafetini değiştirerek memleketi gezmeye çıksa, padişahı bilen ve tanıyan görse onu hemen tanır. Bilmeyen tanımaz, dolayısıyla padişahı gördüğünü ifade eden de yalanlar. Bu yüzden, sevgilisi Allah olan kişi, maddî ve mânevî âlemin birleştiği kalp vasıtasıyla Allah Teâlâ'yı müşâhede edebilir.²⁰

Beyitte, insanın maddî ve mânevî dünyası da diyebileceğimiz beden ve ruh arasında, bunların birbiriyle münasebetini sağlayan kalp, sembolik olarak bir şehre benzetilmiştir. Bir şehirde mimarî yapılanma bir plân ve program çerçevesinde gerçekleştirildiği ve güzelleşmesi için

¹⁷ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 179; Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyri Risalesi*, çev.: Süleyman Uludağ, İstanbul 1991, s. 194.

¹⁸ Kumanlıoğlu, Hasan Fehmi, *Hız. Pîr Seyyid Muhammed Nuru'l-Arabi Hayatı, Şahsiyeti ve Tasavvufî Görüşleri*, İzmir 1995, s. 125.

¹⁹ Didâr, tasavvuf düşüncesinde sevgili ve ilâhî güzelliği seyretmek demektir. Bkz., Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 224.

²⁰ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 302-303; Kumanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 127.

çalışma yapıldığı gibi, kalb de kemâliyet kazanması ve nefsin istek ve arzularından arınması için manevî bir terbiyeyle çalışılır. Seyr ü sülûk denilen bu terbiyeyle kemâle erişmiş bu gönül şehrinde, ezeli ve ebedî olan sevgilinin yüzünün (tecellîlerinin) görüleceğine işaret eden Hacı Bayram Velî, vuslat denilen tecellîlerin müşâhedesine ulaşmanın akılla değil, kalp şehrinin saflaşmasıyla gerçekleşeceğine işaret etmektedir.

Hacı Bayram Velî;

*Nâgihân ol şâra vardım ol şârî yapılır gördüm
Ben dahî bile yapıldım tâş u toprak arasında*²¹

diyerek bu mısralarında da inşa edilmekte olan gönül şehrinde bahsetmektedir. “Birdenbire o gönül denilen şehre vardığını; o şehri yapılır gördüğünü; kendisinin de o taş ve toprak arasında kalarak yapıldığını” ifade eden Hacı Bayram Velî, nefsin tezkiyesi ve kalbin tasfiyesinde “seyr ü sülûk”un önemine; bu yoldaki usûl ve esaslara işaret etmektedir. Bir şehir nasıl sürekli imar edilip bayındır hâle getiriliyorsa, gönül de sırr-ı ilâhîye vâkıf olabilmek için yeniden bir yapılanma sürecine girmelidir. Seyr ü sülûk neticesinde elde edilecek olan cezbe, muhabbet ve sırr-ı ilâhî²² gibi esaslar bu yapılanmayla elde edilebilecektir. Muhabbet, müşahede ve marifet gibi hâller de bu gönül denilen şehirde olmaktadır. Bu şehrin inşası için gereken taş ve tuğlalar ise tevbe, zikir, tefekkür, sabır, şükür, tevekkül, ibâdet gibi malzemelerdir. Mutasavvıflara göre ve özellikle Bayrâmîlikte şâra varmak için dört merhaleyi geçmek gerekir. Birincisi, tecellî-i ef’al’dır. Bu, sâlikin fiillerinde sevgiliyi müşahede etmesidir. Tecellî-i esmâ olan ikincisi isimlerle sevgiliyi müşahede etmektir. Üçüncüsü, tecellî-i sıfattır. Sıfatlarda sevgiliyi müşahede etmektir. Dördüncü ve son merhale ise, zatını müşahede etmektir. Bu dört merhale geçilmeden o şehre varılmaz, yani fenafillâh ve bekaillâh makamlarına ulaşamaz.²³

Hacı Bayram Velî, “Ben dahi yapıldım” derken, bir bakıma kalbinin inşasının ve imarının tamamlandığına; bu gönül şehrinde muhabbet, ma’rifet ve hakikat meyvelerinden tattığına; sırr-ı ilâhîye ilişkin birtakım manevî güzellikleri yaşadığına; fiillerde, isimlerde, sıfatlarda ve zatında O bir ve benzersiz Sevgiliyi müşahede ettiğine işaret etmektedir. Birinci beyitte “O şehrin kenarından baktığında didârı gören”

²¹ Bayramoğlu, *Hacı Bayram Velî, Yaşamı, Soyu, Vakfı*, C. II, s. 231.

²² Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 231.

²³ Kumanlıoğlu, *H. Pîr Seyyid Muhammed Nuru'l-Arabi Hayatı, Şahsiyeti ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 128,129; Cumbur, Müjgân, “Hacı Bayrâm Velî'nin Kazandırdığı Mânevî Birlik”, *Hacı Bayrâm Velî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 8-9 Mart 1990, s. 41.

kalp gözü; bu beyitte kalbin mimarî yapısının tamamlanmasıyla sevgilinin muhtelif güzelliklerinin farkına varmaktadır.

*Şâkirtleri taş yonarlar varıp üstâda sunarlar
Çalab'ın adın anarlar ol taşın her pâresinde.*²⁴

Bu beytin birinci mısrasında Hacı Bayram Velî, gönül şehrinin inşasında çalışan müridlerin, geçtikleri her merhaleyi, yani hâl ve zuhûrâtını ustaları olan müşidlerine haber verdiklerini, ikinci mısradan ise şehrin inşasına çalışırken koydukları her taş parçasında Allah Teâlâ'yı zikrettiklerini anlatmaktadır. Gönül şehrinin inşasında çalışan müridler, yaptıkları her işi, yaşadıkları her hâli, taşı yontup ona istenilen şekli verdikten sonra ustalarına sunan işçiler gibi gönül şehrinin mimarları olan müşidlerine sunarlar. Hacı Bayram Velî'nin ifadesiyle: “Çalab'ın adının sürekli anıldığı” bu amelde, “zikirle”, “fikirle” ve “tefekürle” geçilen hâller ve aşılacak makamlarla kalp sanki yeniden var olur. Bu durum kimi mutasavvıflarca veled-i kalbin doğması, kimilerince sultân-ı zikrin hâkim olması diye adlandırılır. Bu süreçte giderek olgunlaşan kalp, bir hâlden başka bir hâle geçer ve nihayet Arş'teki aslına kavuşur.

Tasavvufta nefse ait merhalelerin aşılmasında ve kalbin tasfiye edilerek uyandırılmasında zikir en önemli yoldur. Kalp, ancak zikirle huzura erer, gelen belâlara sabreder. Her bir mürid tarafından bilinen ve tanınan her bir zerrenin diri kılınıp ebedî sükûnete, huzura ve saadete erdirilmesi, “onlar, (Allah'a) iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla sükûnet bulur”²⁵ mealindeki ayet-i kerimenin buyurduğu gibi, ancak “Çalâb'ın adının anılması” ile mümkün hâle getirilmektedir.

Bu zikir ve tefekürle geçen müşid-i kâmilin gözetimindeki kalp inşası sırasında çeşitli zorluklarla mücadele etmeyi ve mücahedeyle bunların üstesinden gelmeyi de Hacı Bayram Velî şu beyitle hatırlatmaktadır:

*Ol şârdan oklar atılır gelür ciğere batılır
Ârifler sözi satılır ol şârın bâzâresinde.*²⁶

Şâr, yani şehir metaforuyla ifade edilen kalbin inşa ve imârı zikredildikten sonra bu beyitte, bu inşa sırasında gönül şehrinde atılan okların gelip ciğere saplanmasıyla Hacı Bayram Velî, sembolik olarak bir yandan İlâhî Aşk yolunda çekilen çilelere sabretmeyi, diğer yandan da

²⁴ Bayramoğlu, *Hacı Bayram Velî, Yaşamı, Soyü, Vakfı*, C. II, s. 231.

²⁵ Ra'd; 13/28

²⁶ Bayramoğlu, *a.g.e.*, C. II, s. 231.

seyr ü sülûk sürecinde sâlikin kalbine gelen hataraların (menfi fikir ve vehimlerin), nefsiyle yaptığı savaşın zorluğunu ve sıkıntılı durumunu anlatmaktadır. Gerek acı ve ızdıraplara tahammül göstermek, gerekse nefisle yapılan mücadelede ona galip gelmek, kalbin kemaliyeti, sâlikin ilâhî tecellilere mazhar olması sonucuna ulaştırır. Sâlikin belalara maruz kalması, nefsinin tezkiyesi ve böylece kemâliyetine bir vesiledir. O şârdan okların atılması ve gelip ciğere batması muhtemelen bu manada olmalıdır.

Yunus Emre de tıpkı Hacı Bayrâm Velî gibi, bu durumu aynı teşbihle ifade etmiştir:

*Gör nice taşlar atılır
Dost için başlar tutulur
Gelir gönüle batılır
Halimize haldaş gelir,²⁷*

mısralarıyla Yunus Emre'nin dile getirdiği, dostun verdiği sınırsız nimetleri kabul etmekle aynı derecede, ondan gelen dert ve belâlara da rıza göstermek ve hiç de kolay olmayan acılara “hoş geldin” demektir. İkbâl'in dediği gibi; “Allah'ın yolunda her ne vaki olursa iyidir. Dostun nâhoşluğuna merhaba”²⁸.

Mutasavvıflara göre kulun Allah Teâlâ'ya muhabbeti, kalbinde hissettiği bir duygu olup, lafızla ifade edilemeyecek kadar latîf bir histir. Bu hâl ve his, insanı Allah Teâlâ'yı tazim etmeye, O'nun razısını her şeye tercih etmeye, ünsiyet ve ülfetini, devamlı surette kalbi ile O'nu zikrederek bulmaya ve O'na karşı içinde bir heyecan duymaya sevk eder²⁹. Tasavvuf ehli; muhabbet, gerek gıyabında gerekse huzurunda sevgiliye muvafakat etmektir, demişlerdir.³⁰ Allah Teâlâ'ya kurbiyyet derecesinde olan mukarrebûn denilen kâmil zâtlar, O'nun kahrı ve lutfu arasında fark görmez. O Mahbûb-ı Hakîkî'den geleni her zaman hoş bulur ve nimet kabul eder; Hacı Bayrâm Velî'nin halifesi Akşemseddîn'in hulefâsından Şeyh İbrâhim Tennûrî'nin (887/1482) dediği gibi, “lutfun da hoş, kahrın da hoş”³¹ der. Kurbiyyetin türetildiği, yakınlık anlamında olan kurb, ezelde Allah ile kul arasında geçen ahde uymayı ifade eden bir tabirdir. Kulun Hakk'a yakın olması, müşahede ve mûkaşefe ile

²⁷ Timurtaş, Faruk K., *Yunus Emre Dîvanı*, 1001 Temel Eser, 1972, s.74.

²⁸ İkbâl, Muhammed, *Câvidnâme*, çev: Annemarie Schimmel, Ankara 1958, s. 93.

²⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, s. 492.

³⁰ İbn-i Arabî, Muhyiddîn, *İlahî Aşk*, çev: Mahmut Kanık, İstanbul, 1992, s. 169.

³¹ Çınar, Fatih, *Kayseri'de Sivash Bir Gönül Tabibi: Hz. Şeyh İbrahim Tennûrî (ö. 1482)*, <http://www.hasancoskun.org>.

olduğundan kurb, kalb yoluyla sevilene duyulan yakınlık anlamında kullanılır.³²

Kendisinde başkalarının ihtiyacı olan mal ve meta bulunan satıcılar, ihtiyaç sahibi alıcılara ücret mukabilinde ihtiyaç duyulan mal ve metayı satarlar. Âriflerin sözünün alınıp satıldığı bir pazar yerine teşbih edilen sohbet meclisleri ve zikir halkalarında mülkün gerçek sahibi olan Allah Teâlâ'dan gelen feyz-i ilâhî satılmaktadır. Aslında Kur'ân-ı Hakîm'de hiç zarar etmeyen ticaret³³ olarak ifade edilen teşbihe telmihle, “Ârifler sözi satılır ol şârın bâzâresinde” diyerek “sözü”, âdeta alınıp satılan bir metaa benzeten Hacı Bayrâm Velî, sohbet meclislerinde müşâhede edilen ve yaşanan feyz-i ilahîyi, ârif-i billâh olan irşad makamındaki zatların kimseden sakınıp kıskanmadan kalpten kalbe naklettiklerini anlatmaktadır.

Hacı Bayrâm Velî, sonraki beyitte, yukarıdaki mısralarda anlattığı şehir metaforunun gönül olduğunu açık olarak ifade ederek,

*Ol şâr dediğüm gönüldür, ne delidür ne uslıdur
Âşıklar kanı sebildir ol şârın kenâresinde*³⁴

mısralarıyla, imar ve inşa edilen gönlün, artık Sevgili'nin orada yerleşmesiyle, ne akıl ne de delilik vasfıyla vasıflanmaksızın, hayretle, mutlak bir gaybet hâline gireceğini söylemekte ve İlâhî Aşk'ı terennüm eden bütün şâirlerin ifade ettikleri, gönül şehrinde Sevgili uğruna âşıkların kanlarının bedelsiz, ivazsız akıtılacağını hatırlatmaktadır.

Hacı Bayrâm Velî bu beytinde, “şâr” kelimesinin anlamını açık bir şekilde ifade etmektedir. O, bu şiirin tamamında kullandığı “şâr” kelimesinin gönül anlamına geldiğini bizzat açıklamakta ve onun “ne deli, ne de akıllı” olduğunu söyleyerek, şeriat bakımından ifrat ve tefritten kaçıp orta yolu bulmayı, hakikatte ise tam bir istiğrak hâlinde akli ve iradeyi O'na bırakmayı anlatmaktadır.

Özellikle Hacı Bayram Velî'nin ifadesiyle “uslu (akıllı) olmayan” gönül hâli içinde bulunan nice “âşıklar”, akıl ve iradelerini bilerek ve isteyerek Sevgililerine teslim ettikleri için O'nun yolunda “kanlarının sebil olarak, ivazsız, bedelsiz, karşılıksız akmasına rıza göstermişler”, canlarını bu yolda feda etmekten çekinmemişlerdir. Onlar akıl ve iradelerini teslim ettiklerinden ne akıllıdırlar, ne de bu teslimiyeti kendi

³² Kelabâzi, Ebû Bekr Muhammed, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Beyrut 1993, s. 159;

Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 459.

³³ Fâtır; 35/29.

³⁴ Bayramoğlu, *Hacı Bayram Velî, Yaşamı, Soyu, Vakfı*, C. II, s. 231.

istekleriyle kabul ettikleri ve Sevgililerinden ne gelirse gelsin şuurlarıyla kabul edip rıza gösterdikleri için, delidirler.

Bu sözi ârifler anlar câhiller bilmeyüp tanlar

*Hacı Bayrâm kendü banlar ol şârın minâresinde.*³⁵

Bu dizelerde aşkı tatmayan, kalbi tasfiye ve nefsi tezkiye yolunda çaba göstermeyenlerin, kalben elde edilen keşfi bilgilere ve sırlara ulaşamayacakları ifade edilmektedir. Çünkü kalbini tasfiye etmemiş kimseler bu konuda cahildir, boşuna konuşurlar. Hacı Bayrâm Velî, kendi tasavvufî tecrübesinden hareketle, şiirin başından beri ifade ettiği gönül şehrinin inşa etmiş bir ârif olarak, bu sembolik ifadelerle anlattıklarını ancak ehlinin yani kendisi gibi “ârif” olanların anlayabileceğini vurgulamaktadır. Çünkü tasfiyesi gerçekleşmiş ve belli bir makama erişmiş olan kalbin elde ettiği bir kısım keşfi bilgilerle yüklenmiş sözünü, ancak ârif olanlar anlar; kalbi temizlenmemiş, nefsinin hevâ ve hevesinin peşinde koşan ve her şeyi bildim zanneden gâfillerin ve câhillerin bu sözü anlaması imkânsızdır. Hattâ bu hakikati “ârifler”, “câhiller” tezadıyla ortaya koyan Hacı Bayrâm Velî'nin ifadesiyle bu gibi gâfiller bu söz sahiplerini söyledikleri sözlerinden ötürü kınar ve eleştirirler.

“Hacı Bayrâm kendü banlar ol şârın minâresinde” beytinde Hacı Bayrâm Velî, sanki bütün insanları tasavvufî kemâliyete erişmiş bir gönlün sahip olduğu sevgi, ve aşkı paylaşmaya çağırarak gönül şehrinin imâr etmeye davet etmektedirler. Bu mısradaki zikredilen minare kelimesi, kalp şehrine davet yeri olarak tavsif olunmuştur. Allah'ın adını uzaklara duyurmaya yarayan bir vasita olması sebebiyle, minare âdeti Allah'a ait marifet sırlarının ve yüce hakikatlerin tebliğ mahalli olarak sembolleşmiş durumdadır.³⁶ Dolayısıyla nasıl ki minareler, Allah'ın yüce ismini uzaklara duyururlarsa, mutasavvıflar da dünyanın dört bir yanına gönderdikleri talebeleriyle aynı vazifeyi yaparlar.

Şiirde, gönül şehrinin imârı olarak sembolleştirdiği seyr ü sülûk denilen terbiyeyle kemâle erişip ârif-i billâh olan kişinin kalbinde Sevgilinin tecellîlerinin müşahade edileceğine işaret eden Hacı Bayram Velî, vuslat denilen tecellîlerin müşâhedesine gönül mimarı olan mürşid terbiyesi neticesinde kalp şehrinin saflaşmasıyla ulaşmanın gerçekleşeceğini anlatmıştır. Ona göre, bu kalp tasfiyesiyle marifet makamlarına ulaşılır ve sâlik artık ârif olur. Marifet muhabbeti iltizam ettiği için de, artık ârif olan sâlik aynı zamanda İlâhî Aşk'a tutulmuş bir âşıktır. Hacı Bayrâm Velî'ye göre, Bayrâmîliğin üç temel esasını teşkil

³⁵ Bayramoğlu, *Hacı Bayram Velî, Yaşamı, Soyu, Vakfı*, C. II, s. 231.

³⁶ Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 308.

eden cezbe, muhabbet ve sırr-ı ilâhî³⁷ gibi esaslar, İlâhî Taksîm adını verdiği yukarıda açıklamaya çalıştığımız şiirinde şâr metaforuyla sembolleştirdiği gönlün eğitim süreci olan seyr ü sülûk neticesinde kalp şehrinin yeniden yapılanmasıyla elde edilebilecektir.

Hacı Bayrâm Velî'nin, çalışmamızda incelediğimiz şiirinde, diğer mutasavvıflarda olduğu gibi, nefsin tezkiyesi ve ruhun tasfiyesi için gerekli olan seyr ü sülûk ve bu manevî yolculuk esnasında karşılaşılan hâlleri anlattığı sonucuna varılabilir.

Hacı Bayrâm'ın şiirlerinde çokça kullandığı iki kavram, anlaşılması ve yorumlanması gereken, ama fikrî ve ahlâkî derinliği taşıması itibarıyla izahı güç olan “bilme” ve “gönül”dür. Tasavvufî merhalelerin en önemlilerinden olan marifet, yani Rab Teâlâ'yı tanıma olarak ifade edebileceğimiz marifetullahla, gönlün fiili olan muhabbetullah arasında insicamlı bir ilişki kuran Hacı Bayram Velî, gönül şehri metaforuyla muhabbetin kalbi nasıl kemaliyete ulaştırdığını ifade etmiştir. Aynı zamanda o, kalbin imarı ve marifetullaha ulaşmak için dünya ve hatta en genel anlamıyla masivanın, muhabbetullaha nasıl engel olduğunu açıklarken, diğer taraftan da kendisine âşık olunan, muhabbet duyulan Rab Teâlâ'nın marifetine ancak nefsin fâni olduğunun bilinmesi, tanınmasıyla ulaşılabileceğini bildirmiştir.

Hacı Bayrâm Velî, Bayrâmîlikteki usûl ve erkânın özeti mahiyetindeki bilmek, bulmak ve olmak tasavvurlarının, metaforik bakımdan şehre benzediğini, kalbin terbiyesi demek olan seyr ü sülûk neticesinde elde edilecek cezbe, muhabbet ve sırr-ı İlâhînin ortaya çıkması ve muhabbet, müşâhade ve marifet hâllerine ulaşılmasıyla idrâk edilebileceğini ifade etmiştir. Çalışmamızda incelediğimiz şiirinde vâsıl-ı ilallâh olan sūfînin seyr ü sülûkunda yaşadığı manevî tecrübeyi ele alan Hacı Bayrâm Velî, şiirinde bunun ancak gönül dediğimiz kalpte meydana geldiğini açıklamıştır. Rabb'ini bilmekle mükellef olan kulun bu bilme ameliyesi ancak kalbini tasfiye ederek O'nu bulmasıyla mümkün olacaktır. O, kalp şehrinin yeniden yapılanmasının, ancak ustalarından olan bir mürşidin gözetiminde seyr ü sülûk denilen nefsin tezkiyesi ve kalbin tasfiyesiyle mümkün olabileceği şeklinde açıklamıştır. İlâhî Taksîm şiirinde sembolize ettiği şehir metaforuyla ifade edilen seyr ü sülûkun neticelenmesi sonucu ortaya çıkan Bayrâmîlikteki bulmak tasavvurudur. Şiirde anlatıldığı gibi, kalbin tasfiyesiyle Rabb'ini bilen ve bulan sâlik, artık O'na kavuşur ve O'nda fâni olur. Böylece sâlik, bilmek, bulmak ve olmak tasavvurlarını idrak etmiş ve ârif-i billâh olmuştur.

³⁷ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 231.

Görüldüğü gibi, Hacı Bayrâm Velî de diğer bütün hikmet sahibi sufiler gibi, şiirlerinde temsîlî bir dil kullanmış, yüksek hakikatleri sembolik bir dille, anlaşılması kolay örneklerle dile getirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- Alston, W., "Religious Language", *Religious Language and the Problem of Religious Knowledge*, edit: R. E. Santoni, London 1968.
- Aynî, M. Ali, *Hacı Bayrâm Velî*, sad.: H. R. Yananlı, İstanbul 1986.
- Baykara, Tuncer, "Hacı Bayrâm Velî ve Şehir Hayatı", *Hacı Bayrâm Velî Sempozyum Bildirileri*, Ankara 8-9 Mart 1990.
- Bayrâmoğlu, Fuat, *Hacı Bayrâm Velî Yaşamı, Soyu, Vakfı (I-II)*, Ankara 1983, TTK Yayınları.
- Bochenski, Joseph M. O. P., "The Structure of Religious Discourse", *Religious Language and the Problem of Religious Knowledge*, edit: R. E. Santoni, London 1968.
- Cebecioğlu, Ethem, "Hacı Bayrâm Velî", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul 1998.
- Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayrâm Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1994.
- Cumbur, Müjgân, "Hacı Bayrâm Velî'nin Kazandırdığı Mânevî Birlik", *Hacı Bayrâm Velî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 8-9 Mart 1990.
- Çınar, Fatih, *Kayseri'de Sivash Bir Gönül Tabibi: Hz. Şeyh İbrahim Tennûri (ö. 1482)*, <http://www.hasancoskun.org>.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1978.
- Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev: Alparslan Açıkgenç, Ankara 1996.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre ve Şiirleri*, İstanbul 1938.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961.
- Güzel, Abdurrahman, "Hacı Bayrâm Velî'nin Üç İlâhisinin Tasavvufi Açından Açıklanması", *Hacı Bayrâm Velî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 8-9 Mart 1990.
- Holmre, Paul L., "The Nature of Religious Propositions", *Religious Language and the Problem of Religious Knowledge*, edit: R. E. Santoni, London 1968.

- İbn-i Arabi, Muhyiddîn, *İlahi Aşk*, çev: Mahmut Kanık, İstanbul 1992.
- İkbal, Muhammed, *Câvidnâme*, çev: Annemarie Schimmel, Ankara 1958.
- Kelabâzi, Ebû Bekr Muhammed, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Beyrut 1993.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Gerekli sadeleştirmeler ve bazı notlara ilavelerle yayımlayan; Orhan F. Köprülü) Ankara 1991.
- Köprülü, M. Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 2004.
- Kumanlıoğlu, Hasan Fehmi, *Hz. Pîr Seyyid Muhammed Nuru'l-Arabi Hayatı, Şahsiyeti ve Tasavvufî Görüşleri*, İzmir 1995.
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyri Risalesi*, çev.: Süleyman Uludağ, İstanbul 1991.
- Kürkçüoğlu, Kemâl Edip, *Seyyid Nesîmî Dîvânı'ndan Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- Mazioğlu, Hasibe, “Hacı Bayrâm Velî'nin Şiirleri ve Mektupları”, *Hacı Bayrâm Velî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 8-9 Mart 1990.
- Mehmet Mecdî Efendi, *Terceme-i Şakaiku'n-Nu'maniyye*, taşbaskıdan tıpkı basım, İstanbul 1269.
- Özköse, Kadir, “Hacı Bayrâm Velî ve Yaşadığı Döneme Tesiri”, *Tasavvuf Dergisi*, Yıl. 5 sayı 12, Ocak-Haziran 2004.
- Şahin, Kâmil, “Hacı Bayrâm Velî'nin Müderrisliği ve Melike Hatun Medresesi”, *Hacı Bayrâm Velî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 8-9 Mart 1990.
- Timurtaş, Faruk K., *Yunus Emre Dîvanı*, 1001 Temel Eser, 1972.
- Vassaf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, haz.: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, İstanbul 1999.
- Wieman, Henry Nelson, “Symbol and Symbolism”, *An Encyclopedia of Religion*, edit: Vergilius Ferm, New Jersey 1959.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Aziz Mahmud Hüdayî ve Celvetiyye Tarîkatı*, İstanbul 1990.